

УДК 376.1-056.264:81'234(477)

О. В. Дорофєєвастудентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»**В. М. Андросова**старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

У статті розглядається питання надання логопедичної допомоги дітям в системі освіти України у період з початку ХХ ст. до сьогодення.

В статье рассматривается вопрос предоставления логопедической помощи детям в системе образования Украины в период с начала ХХ в. до современности.

The article discusses the issue of speech therapy to children in the education system in Ukraine since the beginning of the XX century to the present.

Ключові слова: логопедична допомога, вчитель-логопед, мовленнєва вада, логопедичний кабінет, діти.

Ключевые слова: логопедическая помощь, учитель-логопед, речевой недостаток, логопедический кабинет, дети.

Key words: speech therapy, speech therapist, speech defect, speech therapy room, kids.

Постановка проблеми.

Загальновідомо, що мовленнєві порушення негативно впливають на формування і розвиток особистості та її спілкування у суспільстві. Нажаль відсоток дітей з мовленнєвими дефектами кожного року збільшується. За дослідженнями Парамонові А. Г., які вона проводила у 90-х роках ХХ століття, тільки поширеність порушень звуковимови зросла майже у двічі, порівняно з 50-ми роками минулого століття. Російський вчений-дефектолог порівнює дані Александровської М. А. і зазначає, що на ротацізм у ті роки страждало лише 26% логопатів, у 90-ті ж роки відсоток зріс до 71,6 одиниць. Дітей, які страждають на ламбдацізм збільшилося з 10% до 54%, на дефекти свистячих – з 22% до 42% та

шиплячих – від 24% до 45,4% [1, с. 183]. Фетисова М. В. (вчитель-логопед Центру розвитку дитини у Москві) зазначає, що у 80-ті роки ХХ століття дітей з дизартрією можна було зустріти 1 випадок на 10 тис. осіб. На сьогоднішній день у зв'язку зі збільшенням хворих дітей на ДЦП логопатів-дизартриків збільшилося до 5-6 осіб на 1000 дітей [7]. За даними Меньшикова С. В. та Селіверстова В. І. станом на 2000 рік на заїкання страждають 2% дітей та 1,5% дорослих. Але в останні роки частота заїкання збільшується, що пов'язують з бурхливим впровадженням в повсякденне життя електронних засобів масової інформації, відеоігор. А також впливають величезні масиви аудіовізуальних даних на нервову систему дитини (Пеллінгер Е. Л., Успенська Л. П.) [2]. Дослідження науковців свідчать про тенденції до росту мовленнєвих патологій у дітей. А отже, логопедична допомога їм є необхідною для повноцінного розвитку і комунікації у суспільстві.

Мета статті. Дослідити становлення логопедичної допомоги дітям в системі освіти України та висвітлити вагомий внесок науковців і практиків в її розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія становлення логопедичної допомоги сягає ще Античних часів. Давні греки та римляни, які відомі своєю любов'ю до риторичного мистецтва, займалися мовленнєвими проблемами понад 2 тис. років тому. Перший, хто почав розглядати мовленнєві вади був Гіппократ, який займався не тільки дослідженнями порушень, але й шукав шляхи їх подолання. Аристотель досліджував механізми утворення мовлення, зокрема наголошував, що для нормального мовлення необхідний рухливий, довгий, м'який язик, рухливі вологі губи та зуби. Першим, хто почав лікування мовленнєвих порушень, був Корнелій Цельс. Він говорив, що причиною дефектів є недоліки в будові та рухливості периферичної частини мовнорухового механізму. Як засіб лікування, він пропонував хірургічні та терапевтичні засоби. В індійській літературі вперше був описаний випадок хірургічної пластичної операції, що проводилися для лікування «заячої губи» та «вовчої пащі».

Енциклопедисти Аєцій Амідський та

Павел Егінський зібрали та систематизували античні медичні твори, в яких розглядали мовленнєві розлади як хвороби язика, його вуздечки і викладали різноманітні хірургічні способи підрізання язика. Тобто науковці того часу рекомендували подолання мовленнєвих вад хірургічними та терапевтичними засобами.

Лише у XVII-XVIII ст. логопедична допомога набула педагогічного змісту. Значний прогрес у педагогічній діагностиці стався, коли відомі педагоги та суспільні діячі у Західній Європі та Росії (Я. Коменський, Дж. Локк, Ж. Руссо, К. Ушинський, М. Ломоносов) почали розглядати роль мовлення у розвитку дитини, його правильність та недоліки. Педагоги створили науково обґрунтовану систему знань про формування правильної вимови дитини і способи подолання первинних та вторинних причин виникнення мовленнєвого дефекту.

Оскільки Україна входила в склад СРСР, то і становлення української освіти відбувалося в єдиному геополітичному просторі з Росією, яка у свою чергу орієнтувалася на європейську систему освіти [4, с. 154-158].

Відомо, що на території України логопедія як галузь науки почала зароджуватися ще у дореволюційні часи 1917 року. Тоді логопедична допомога стала вперше надаватися приватними клініками, але в основному глухонімим та заїкуватим дітей. Згодом почали створюватися спеціальні кабінети, де приділялася увага заїкуватим дорослим. Але все ж не приділялося належне значення іншим вадам мовлення, які спостерігались не рідше, ніж заїкання.

У радянські часи існував народний комісаріат освіти (НКО), який займався організацією підготовки молодих спеціалістів загальних та спеціальних навчальних закладів освіти. Саме цей орган призначив обов'язкове навчання дітей-логопатів 8-10 років. Також при ньому було створено Вищу Раду гігієни, що займалася піклуванням про здоров'я дітей та організацією виховних та навчальних установ для дітей із психофізичними вадами. У Москві, Петрограді, Києві, Харкові вперше почали відкривати кабінети для виправлення мовлення. У 1921-1922 рр. у Другому московському

державному університеті та Ленінградському педагогічному інституті імені Герцена заявили про відкриття факультетів, на яких почали читати курс логопедії. Згодом, у Київському вищому інституті народної освіти почалася підготовка спеціалістів-дефектологів [3, с. 394-395].

Саме в Харкові на початку 30-х років логопедична допомога набула нового значення, а саме: лікування поширювалося не тільки на заїкуватість, а й на інші вади мовлення, до того ж допомога надавалася дітям різних вікових категорій. Вперше в Україні було відкрито спеціальний дитячий садок для дітей-логопатів, а також почало проводитися обстеження у загальноосвітніх та спеціальних школах. Разом з тим в Україні стала можливою реалізація запровадження загального обов'язкового навчання глухих, сліпих та розумово відсталих дітей. Почалася активна підготовка спеціалістів-дефектологів для спеціальних навчальних закладів.

У документі, що був опублікований народним комісаріатом від 8 червня 1931 р. «Введення загального обов'язкового початкового навчання фізично дефективних розумово відсталих і страждаючих на мовленнєві вади (логопатів) дітей та підлітків», зазначалося про необхідність надання допомоги дітям з мовленнєвими вадами та організацію підготовки спеціалістів, здатних кваліфіковано проводити корекційну роботу з цією категорією дітей, хоча й не передбачалося створення для них спеціальних закладів. Також зазначалося, що туговухі діти повинні навчатися у загальноосвітніх 4-річних школах, де є обов'язковим проведення спеціальних занять із корекції мовлення. Народний комісаріат мав на меті організувати логопедичну допомогу по всій Україні, використовуючи методи харківських науковців. Таким чином створили дитячі садки для дітей із заїканням та іншими вадами. У школі логопедична допомога перейшла на новий рівень, являючи собою лише формування у школярів культури мовлення. Її планували ввести як корекційний предмет, починаючи з 5-6 класів. Дорослим допомога надавалася у диспансерах.

У 1933 році НКО надіслав до Харківського обласного відділу народної

світі коротку інструкцію, згідно з якою логопедична робота мала впроваджуватись у молодших класах усіх шкіл м. Харкова. Логопедичні заняття проводили два рази на тиждень на уроках з мови. Робота поділялася на індивідуальну та групову. Дітей об'єднували у групи по 5-6 чоловік, а для логопатів з гугнявістю до індивідуальних та групових занять додавалися дихальні та «язикові» вправи. Заняття тривало не менше 30 хвилин та обов'язковою умовою його проведення було наявність дзеркала у класній кімнаті. До нашого часу збереглися організаційні моменти, які використовують сучасні логопедичні пункти: дітей об'єднують у групи по 5-6 чоловік; проводяться індивідуальні та групові заняття; групи логопатів формують у підгрупи залежно від мовленнєвого порушення; встановлюється чітка періодичність занять та відбувається нормування часу; корекція проводиться перед дзеркалом.

Для повноцінного створення логопедичної допомоги у школах з 1 січня 1940 року у кожній школі запроваджується посада вчителя-логопеда. Для надання допомоги дітям загальноосвітніх шкіл, які мали вади мовлення, в окремих містах України організовувалися логопедичні пункти (всього 15): Київ - 4; Харків - 4; Сталіно (нині Донецьк) - 1; Дніпропетровськ - 1; Одеса - 2; Ворошиловград - 1; Запоріжжя - 1; Полтава - 1. Також зобов'язувалися відкрити в кожному обласному центрі спеціалізований дитячий садок або групу для дітей з дефектами мовлення. Зважаючи на це, в 1939-40 навчальному році в Харкові вперше відкрились річні курси з підготовки логопедів (30 осіб).

8 серпня 1939 р. вийшла постанова НКО УРСР №4338 «Про організацію набору слухачів на Харківські річні курси підготовки вчителів шкіл глухонімих на 1939-1940 навчальний рік»: 170 осіб (6 груп) готувалися до роботи в школах для глухонімих, решта - 30 осіб (1 група) – вчителями-логопедами. На курси зараховували осіб, що мали загальну середню освіту. Для вступу необхідно було скласти іспити в обсязі програми середньої школи з таких предметів: українська мова, російська мова, арифметика, географія, історія СРСР.

Вступні іспити проводилися з 20 по 28 серпня 1939р. Навчання розпочиналось з 1 вересня 1939р [8, с. 49-55].

Підготовка спеціалістів-логопедів була припинена з початком війни у 1941 році. Після війни у 1946 році Науково-дослідницький інститут дефектології Міністерства освіти УРСР опублікував збірку методично-інструктивних матеріалів для логопедичних пунктів та логопедів спеціальних навчальних закладів. У збірці йшлося про зміст, мету та завдання логопедичної допомоги в Україні, була представлена пояснювальна записка до методичного матеріалу для логопедів логопедичних пунктів та навчальних закладів, перелік та методичні вказівки щодо застосування корекційних вправ.

Мовленнєві порушення дітей розглядалися поверхнево. Важливим було формування комунікативної функції, а не дослідження причин виникнення вади. Наприклад, вади звуковимови вважалися наслідком механічних порушень артикуляційного апарату, порушення письма і читання – недостатньою зоровою активністю дітей. Тому подолання дефекту в основному здійснювалося механічним способом.

З часом в Україні проблема спеціального навчання осіб з мовленнєвими вадами стала актуальнішою, оскільки почався активний розвиток організації системи спеціальної освіти дітей з вадами психофізичного розвитку. До цієї системи також входили заклади для навчання осіб з вадами мовлення. З цієї причини вже на початку 50-х років почали відкривати логопедичні пункти не лише при навчальних закладах, але і при дитячих поліклініках. Згодом логопедична допомога почала надаватися при диспансерах, яслах та дитячих будинках.

У 1955 році, у зв'язку зі збільшенням потреби в логопедичних пунктах, Науково-дослідницький інститут педагогіки України створює відділ логопедії, в якому починаються дослідження розробки логопедії як науки. Саме у цей час в інституті працювали такі науковці як: І. Дьоміна (вивчала проблеми заїкання у дітей та підлітків), А. Винокур (досліджував особливості процесу впровадження логопедичної допомоги

дітям перших класів масових шкіл), М. Савченко (особливості формування мовлення в розумово відсталих дітей), Л. Проколієнко (вирішувала проблеми індивідуального підходу в процесі логопедичної роботи), Л. Айзеншток, А. Павлішина (займалися проблемою організації логопедичної роботи в допоміжній школі). Завдяки експериментальним дослідженням було створено класифікацію мовленнєвих порушень та методику їх подолання. Також у цей час науковці прийшли до висновку, що необхідно створити школи для учнів, які не встигали у навчанні внаслідок порушення письма і читання. Оскільки таких учнів залишали у одному і тому ж класі по декілька років, тому після незмінних результатів їх успішності направляли у школи для розумово відсталих. Цим питанням гостро займалися І. Дьоміна та М. Савченко. У зв'язку з цим, у 1956 році директор інституту педагогіки професор М. Грищенко надіслав до Міністерства освіти прохання про відкриття двох шкіл для дітей з тяжкими вадами мовлення як нової ланки спеціальної освіти. Професор пояснив, що існуюча система логопедичної допомоги – неефективна, оскільки логопедичні пункти здебільшого діють у великих містах. Водночас у сільській місцевості впровадження логопедичної допомоги ускладнювалося через відсутність штатних логопедів. Ті фахівці, які проводили консультативну роботу, неспроможні задовольнити всі потреби села в цій послугі. Тож для задоволення потреби села і міста в логопедичній допомозі учням вказувалося на доцільність відкриття спеціальних міських і сільських шкіл для дітей із порушенням мовленнєвого розвитку.

Проте лише наприкінці 1962 року в Києві міністерство освіти виділило приміщення для такої школи. Роботу щодо відбору учнів у школу (необхідно було набрати 250 учнів з 2 по 8 класи I – II відділення) очолив відділ логопедії Науково-дослідницького інституту педагогіки. 4 березня 1963 року школа розпочала свою роботу, хоча контингент дітей виявився значно більшим – він становив 600 осіб (до школи потрапили всі діти масових шкіл з мовленнєвими порушеннями, які перебували на

диспансерному обліку в сурдологічному кабінеті м. Києва). Саме у цей час за наказом Міністерства освіти УРСР школу-інтернат №7 для дітей з важкими вадами мовлення було затверджено як науково-дослідну базу Інституту педагогіки (7.03.1963). У 1966 році при школі було відкрите дошкільне відділення для дітей 5-7 років життя. У ці роки у Харківській школі-інтернат для дітей із розладами мовлення науковці почали вивчення дітей із ДЦП.

У 1978 р. були надруковані «Методичні рекомендації вчителю та вихователю про особливості виховання в процесі вивчення основ наук в спеціальних школах» (Львів). У рекомендаціях зазначалося про навчання і виховання дітей з недоліками мовлення, та підвищення ефективності їх навчання і виховання; профілактика відхилень у психологічному розвитку дітей цієї категорії; диференційований підхід у навчанні і вихованні дітей із мовленнєвими розладами у логопедичних пунктах; спільна робота логопеда з батьками і загальноосвітніми школами району.

Міністерство освіти і науки України у 1993 р. видало «Положення про логопедичні пункти системи освіти», в якому висвітлювалися проблеми організації системи логопунктів в Україні, організації та змісту логопедичної роботи в них; обов'язки вчителя-логопеда; питання керівництва і контролю діяльності логопедів, вимоги до приміщення, обладнання та порядок фінансування логопункту. В додатках до Положення давалися зразки документації.

У цей період проблемами навчання, виховання та розвитку дітей із порушенням мовленнєвого розвитку займаються такі вчені як Є. Соботович (проблема психолінгвістичної періодизації мовленнєвого розвитку дитини, особливості розвитку, навчання, виховання дітей із загальним недорозвитком мовлення та розвиток мовлення в розумово відсталих дітей), В. Тарасун (проблема корекційно-превентивного навчання дітей із мовленнєвими порушеннями), М. Шеремет (проблема розвитку мовлення в дітей з туговухістю), Н. Чередніченко (організація роботи щодо попередження та

виправлення вад писемного мовлення в дітей) та ін. Дослідження дали змогу розкрити механізми взаємодії між порушеннями слухового сприймання та мовнорухової функції, між вимовною діяльністю та фонемоутворенням, між порушеннями усного і писемного мовлення, обґрунтована взаємозалежність порушень звукової і змістової сторін мовлення.

У 1996 р. було розроблено «Концепцію спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні на найближчі роки і перспективу». У відповідній частині Концепції йдеться про систему спеціальних закладів для дітей з вадами мовлення; завдання кожного типу закладів; логопедичну допомогу дітям у дитячих будинках, логопунктах; організацію навчально-виховного процесу в школі для дітей [8, с. 42-48].

В 1997 р. Є. Соботович розробила «Концепцію загально-мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі». Автор зазначає основні завдання дошкільних закладів: розвиток розумових операцій (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, класифікація), що сприяє формуванню узагальнюючої функції мовлення; формування мовленнєвої діяльності в межах практичного оволодіння як передумови, що забезпечує засвоєння теоретичних знань про мову; підготовка дітей до опанування писемного мовлення [5].

У 2000 р. В. Тарасун розробляє «Концепцію державного стандарту освіти учнів із проблемами мовленнєвого розвитку». У концепції розглядається комплекс проблем навчання дітей із вадами мовлення. В ній визначаються: базові компоненти освіти; здібності до спілкування; закономірності і принципи корекційно-превентивного навчання; базовий навчальний план; навчально-методичне забезпечення; термін «навчання» учнів із порушенням мовлення.

В Україні, станом на 2000 рік, за даними Міністерства освіти і науки України, було 956 дошкільних закладів для дітей з вадами мовлення, зокрема, у Києві їх 40, 14 шкіл-інтернатів для дітей із ПМР (з нормальним слухом і первинно збереженим інтелектом). Також в найбільших містах країни функціонують

реабілітаційні (Київ, Донецьк), логопедичні (Київ, Харків, Одеса, Севастополь), медичні центри (Київ, Львів, Дніпропетровськ) [6].

Висновки. Отже, логопедична допомога в Україні надається в системі спеціальних закладів для дітей з вадами мовлення, що охоплює у собі дошкільні заклади (спеціальні для дітей з ПМР та логопедичні групи при масових д/с, для дітей із загальним недорозвиненням мовлення, фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення та заїкуватістю), школи (спеціальні для дітей із ПМР), логопункти (при масових і спеціальних школах, дитбудинках, поліклініках). Основною метою логопедичної допомоги в усіх навчальних закладах є забезпечення корекційно-розвивального навчання, виховання та розвитку осіб з вадами мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андросова В. М. Дислалія. Хрестоматія. Частина I: навчальний посібник. / В. М. Андросова. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 264 с.
2. Логінова О. О. Заїкання у дітей дошкільного віку [Електронний ресурс] / О. О. Логінова. – Независимый сайт о заикании. – Режим доступа: <http://stuttering.su/node/13>.
3. Логопедія. Підручник. / за ред. М. К. Шеремет. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.
4. Омельченко І. М. Вступ до спеціальності: Логопедія. Навчальний посібник. / І. М. Омельченко, В. В. Тарасун, Л. О. Федорович. – Кременчук: Християнська зоря, 2011. – 416 с.
5. Соботович Є. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку / Є. Ф. Соботович // Дефектологія. – 2002. – №1. – С. 2-7.
6. Тарасун В. В. Концепція державного стандарту освіти учнів із проблемами мовленнєвого розвитку / В. В. Тарасун // Дефектологія. – 2000. – № 2. – С. – 2-10.
7. Фетисова М. В. Проблема дизартрії: погляд логопеда-практика [Електронний ресурс] / М. В. Фетисова. – Созвездие подписных изданий для дошкольного образования. – Режим доступа: [146](http://sfera-podpiska.ru/logoped/logoped-dou-no42012/problema-dizartrii-vzglyad-</div><div data-bbox=)

logopeda-praktika.

8. Шеремет М. К. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. / М. К. Шеремет, І. В. Мартиненко. – К.: КНТ, 2006. – 360 с.

УДК 376.1-056.264:81'234

В. О. Дяченко

*студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»*

В. М. Андросова

*старший викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка*

ЕТАПИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ПРИ ДИСЛАЛІЇ

У статті висвітлені основні етапи логопедичної роботи з дітьми при дислалії у роботах науковців.

В статье рассмотрены основные этапы логопедической работы с детьми при дислалии в работах ученых.

The article highlights the main stages of speech therapy work with children at dyslalia in research activities.

Ключові слова: *корекційна робота, етапи логопедичного впливу, дислалія, постановка, автоматизація, диференціація звука.*

Ключевые слова: *коррекционная работа, этапы логопедического воздействия, дислалия, постановка, автоматизация, дифференциация звука.*

Keywords: *correction, speech therapy phases influence, dyslalia, staging, automation, differentiation sound.*

Постановка проблеми. Дислалія (від грец. dys – розлад, lalia – мовлення) – порушення звуковимови за нормального слуху та збереженої іннервації мовленевого апарата. Це одна з найбільш поширених вад мовлення, за даними Л.Парамонової, поширеність дислалії зростає з 8-10% у 50-ті роки до 52,5% у 90-ті роки ХХ століття [1]. І в наш час кількість випадків дислалії у дітей щороку зростає. Правильне мовлення дитини є важливою умовою її успішного розвитку. Тому дуже важливо своєчасно турбуватися про правильне формування дитячої вимови, своєчасно попереджувати і виправляти її недоліки, відхилення від загальноприйнятих норм. Усунення недоліків звуковимови має безпосередній вплив на

збагачення словникового запасу дитини, удосконалення психофізичних функцій, сприяє її емоційному та комунікативному розвитку. Без формування артикуляційно та граматично правильного мовлення повноцінний особистісний розвиток дитини та її адаптація в навколишньому світі неможливі.

В основу роботи з формування правильної вимови звуків має бути покладене послідовне опрацювання всіх звуків рідної мови. Корекційна робота при дислалії здійснюється поетапно. На кожному з етапів вирішуються певні педагогічні і корекційні завдання, які підпорядковані загальній меті – правильне вимовляння звуків.

У науковій літературі існують різні погляди відносно назви, послідовності, кількості етапів, згідно яких проводиться логопедична робота при дислалії: у роботах Ф. Рау, Н. Чевелевої виділяються два; в роботах О. Правдіної, О. Токаревої, О. Мастюкової – три; у роботах М. Хватцева, М. Фомічевої – чотири; М. Савченко – п'ять.

Мета статті: охарактеризувати зміст, послідовність етапів корекційної роботи при дислалії, висвітлених науковцями у своїх роботах.

Виклад основного матеріалу. Головною метою корекційної логопедичної роботи при дислалії є формування у дитини уміння правильно (відповідно до літературної норми) вимовляти звуки мовлення.

Починаючи корекцію звуковимови, кожен спеціаліст прагне вибрати найбільш короткий і ефективний шлях навчання дитини. Але кількість витраченого часу в кожному конкретному випадку буде різною в залежності від багатьох факторів: від індивідуальних та вікових особливостей логопата, від структури мовленевого дефекту і його природи, ступеню складності дефекту, від професійного рівня фахівця-логопеда, від його уміння використати найбільш точний, адекватний дефекту, коригуючий прийом, уміння підібрати цікаві для дитини види роботи, які сприяють підвищенню її пізнавальної активності та допомагають уникнути перевтоми. Важливе значення при подоланні недоліків звуковимови має систематичність занять, допомога з боку батьків.

Запорукою успіху при логопедичному впливі являється створення сприятливих